

érdekes, mély tanulságokkal jár a *Magyar versek* elemzése és Szepsi Csombor utóéletének taglalása, melyben a szerző egészen Illyés Gyula *Oroszországáig* jut el, bár azt már bizonyos mértékű publicisztikai túlzásnak tartjuk, hogy Szepsi Csombor szerény művében a haladás és nemzeti programja éppúgy összefonódott volna, mint a megvalósult szocializmus példáját felmutató Illyés Gyula-i műben (245. l.).

A publicisztikai stílus és az irodalomtörténeti elemzés keveredésére, a fokozott „olvasmányosságra” való törekvés csapdáira figyelmeztet a kötet zárótanulmánya, melyben az igen értékes téma *Csáti Demeter éneke Pannónia megvételeéről József Attila értelmezésében* szinte teljesen háttérbe szorul a József Attila-i életrajz már-már ellenőrizhetetlen epizódjainak szövevényeiben és a korábbi kritikussal és ellenfelekkel való hadakozásban. Most nem vállalkozhatunk a tanulmányban „vitán felülnek” vélt adatok megkérdőjelezésére, csak arra az egész kötetre jellemző fogyatékosra szeretnénk utalni, hogy miközben a szerző fél, hogy a túlzott dokumentálással olvasóit a „filológia gályapadjára” láncolná, az olvasmányosság céljából sokszor személyes élményei részletes elmesélésébe kezd (kutatóktól

kapott levelek és emléktábla-szövegek betűhív közlésétől pozitívista irodalomtörténészek kifizetéséig), mely a József Attila-tanulmány tükrében épp az ellenkező eredményre vezet, nem az olvasmányosságot segíti, hanem megtöri az eredeti logikai vonalvezetést és mellékvágányokra juttat, pedig a kitűzött feladat valóban kitűnő alkalom lehetne a régi és új szerves kapcsolatának érzékeltetésére.

Kovács Sándor Ivánnak megvan az az igazi tudós elhivatottsága és elmélyültsége, melynek birtokában nincs szüksége kutatásait „az esszé olvasmányosságával... elviselhetővé tenni”. Tanulmánykötetében és az azóta megjelent tanulmányai között is épp azok nyújtják a legélvezetesebb olvasmányt, az elfeledett értékek felfedezésének örömét, melyekben nem a polémia vagy a népszerűsítés, hanem a régi magyar irodalomhoz való közeledés komoly szándéka vezet, ez lehet csak egyedüli útja a régi magyar irodalom közkinccsé tételének, melyben igen komoly szerepet tölt be Kovács Sándor Iván legutóbbi köteté és irodalomtörténeti munkássága.

Sárközy Péter

SZÉLES KLÁRA: REVICZKY GYULA POÉTIKÁJA ÉS AZ ÚJ MAGYAR LÍRA

Bp. 1976. Akadémiai K. 259 l.

1. Az amúgy sem szegény Reviczky-szakirodalom egy olyan új monográfiával gazdagodott, amelynek sajátos, megkülönböztető vonása a módszertani újítás. Jól kivehető ez a kötet mindkét szférájában: az analitikus leírásokban és a fejlődéstörténeti szintézisben is. A nyereség persze nemcsak módszertani, hanem témabeli is: Reviczky költészetének más megvilágításba való helyezése. Különben a kötet érdekessége nemcsak abban áll, amiben újat ad, hanem – mint látni fogjuk – abban is, ahogyan ezt adja.

A szerző, Széles Klára már eddig is több tanulmányával bizonyította az új iránti fogékonyságát. Kiemelkednek ezek közül a Reviczky-kötete felé közelítő elemzéselméletek (pl. *A Kassák-vers szerkezeti vezérelve* 1971; *Kísérlet egy műelemzés-modell felállítására* 1972), valamint a történetiséget tárgyaló, sok problémát felvető dolgozatai (pl. *A modern líra születéséről* 1970; *Működőpontosság és történetiség* 1971). Ezek biztosították azt az alapot, amely nélkül aligha

lehetett volna ma Reviczkyról újabb monográfiát írni.

Mindezt mint célt és feladatot Széles Klára a kötet előszavában (valamint a kötetben nem közölt, 1972-ben megvédett, azonos témájú kandidátusi értekezésének egészen részletes bevezetőjében) határozottan meg is fogalmazza. A tárgy (Reviczky költészetének elemzése, fejlődéstörténeti helyének kijelölése) körvonalazása mellett a szerző arra is utal, hogy *dolgozata kísérlet* (az itt egy elméletet jelentő) „poétika” előtérbe helyezésére, „egyetlen rendszerezési elv következetes alkalmazás”-ára, sőt ennél is tovább megy, és a minket leginkább érdeklő módszertani kérdést így világítja meg: „A Reviczky-költészet anyaga próbája lesz egy poétikai vizsgálati módszernek” (10.) Ezek után érthető, hogy ismeretében szintén Széles Klára módszeres alapelveinek és alkalmazásának az értékelését kell elsődleges feladatnak tekintenem.

2. A Reviczky-kötet legfontosabb metodológiai kérdése kétségtelül az irodalomtörténeti monográfia szinkronikus és diakronikus dimenzióinak a viszonyára vonatkozik. Mint oly sokszor máskor, ez esetben is a nyelvelmélet megelőzte az irodalomtudományt, és elfogadhatóan rendezte a nyelvtörténeti kutatások számára a szinkronia és a diakronia egybehangolását. Lényeges alapelvvé vált az, hogy a kronológiailag egymást követő szinkronmetszetek alapján lehet a változás fő irányát, a fejlődést megragadni és leírni. Ezt hasznosította a történeti poétika és a stílustörténet is, ahol sok eljárás tisztázása mellett az egyéni stílus történetére vonatkozóan még a stilisztikai ontogenezis és filogenezis fogalmát is bevezették (MNY 1971, 285–286).

Az irodalomtudomány idevágó eredményeit egy külön tanulmányban (Kritika 1971. 11. sz.) összegező Széles Klára monográfiájának tárgyát a szinkronikus és diakronikus módszer egyeztetésében látja, azaz az egyes Reviczky-művek elemzését és az irodalomtörténeti folyamat vizsgálatát egy egymást kölcsönösen kiegészítő, feltételező viszonzszintre akarja állítani, és ezt is azért, hogy Reviczky költészetének belső, sajátos összefüggéseit ki lehessen tapintani. Lényegében három egymásra épülő síkot különít el: (1) az egyes művekét, (2) az életművét, (3) az irodalomtörténeti folyamatát (úgy, hogy e két utóbbira is találatni lehetne a már említett stílustörténeti ontogenezis és filogenezis fogalmát).

Különböztet Széles Kláránál mindhárom sík, tehát nemcsak az egyedi mű, sajátos felépítésű szerkezet, önálló rendszer. Hogy az egyes művek közül melyiket és milyen mértékben tárgyalja, azt a másik két sík belső viszonyaival való összefüggései szabják meg. Érvényes persze az összefüggés fordítottja is, hisz az egyes művek elemzéséből építi fel, vagy ahogy a szerző állítja, „építi újra” a Reviczky-életműt és az irodalomtörténeti folyamat belvilágát. Egyiket tehát a másik segítségével próbálja meg poentírozni. Emiatt a szerző nem extenzív, hanem intenzív teljességre törekszik. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy tipizál: a teljességet képviselő részleteket típusokba sorolja. Reviczky műveinek egy-egy típusa az életmű, illetőleg az irodalomtörténeti folyamat valamelyik stádiumának felel meg. Így aztán az egyik sík statikus minőségét a másik sík dinamizálni tudja, s a szerző a statikus viszonyok szinkronikus leírását diakronikus vizsgálattá fejleszti.

3. Az említett elveknek megfelelően Széles Klára Reviczky költészetének háromféle vers-típusát különíti el: (1) a Reviczky-dalt, (2) a Pédázatot, (3) az Elmélkedést. Az elemzés

szintjén meggyőző részletezéssel és konkrétizálással leírja mindhárom verstípus sajátos vonásait, belső változatait, átmeneti formáit, majd szintézisként külön-külön megrajzolja mindhárom csoport belső fejlődési vonalát, elsősorban kibontakozásuk menetét, ami aztán a későbbi egyénítések és értékelések természetes kerete lesz.

A kifejtett elvekből is következően a szerzőt leginkább a költészet korszerűsítési folyamatai érdeklik. Reviczky verstípusaival érzékelteti és bizonyítja is, hogy bennük mit őrzött meg a hagyományos formákból, de még inkább azt, hogy hogyan jutott túl az átvett költői örökségen, és hogyan haladt a korszerűbbet jelentő „belterjesebb” formák felé, amelyek jellemzésére rendszerint a költői szerepjátszás, a személyi megnyilatkozás és az elalanytalanodás vizsgálatából fakadó következtetéseit használja fel szempontként. De nem téveszti szem elől Reviczky „makacs konzervativizmus”-át sem, és ezért állítja összegezőként, hogy a Reviczky-dal lényegében „azzal tör utat, amivel eltüntet” valamit (106). Elsősorban a vers anyagát, tárgyát tünteti el, hogy aztán hangulatívá változtassa a tárgyiast, és hogy a hanghatásokat állítsa előtérbe.

A költészet modernizálásának a vizsgálata lényegében egyénítés is, és mindkettő (a folyamat és az egyénítés) az érték kategóriák felállításának dinamikus alapja. Jól kivehető ez például abból, hogy a rangosabb Reviczky-daloktól halad a jellegtelenebb Elmélkedések felé, valamint a Reviczky-dalok verstípusait képviselő kategóriák megnevezéseiből is. Az átmeneti formákra, felemás szerkezetekre utaló kategóriák értéksorrendje a következő: (1) egysíkú dal, (2) a vers-alany egyoldalúsága, (3) az érzelmi elemek felszínessége, (4) epikus elemek a dalban, (5) közeledés a remekhez, (6) az egységes szerkezetű remek.

Bár az érték kategóriák felállításának alapjául az eléggé egzaktan, tehát a kevésbé szubjektíven vizsgálható szerkezetek szolgálnak – és ez így már önmagában véve is nagy eredmény –, mégis mintha vitatható részlet így is maradna, főleg a „remek”-nek nevezett kategóriába való besorolásban. Nem azért, mert például „lehetséges csúcs”-nak tartja az *Altót* (102), hanem mert több szempontból is mintha nagyok lennének az értékelési különbségek az *Altóval* vagy az *Osztályrészemmel* egy érték csoportba került versek között. Példaként talán nem is a *Futó időt* kellene mondanom, hanem az ennél kevésbé vitathatóan gyengébbeket, és hogy mégis ezt említem meg, annak lényegében az az oka, hogy

erről a különben sok szempontból jól sikerült vers szerkezetéről, az értékelés fő szempontjáról maga Széles Klára jelenti ki, hogy „az utolsó szakasz el is maradhatna” (101).

4. A szerző a költészet modernizálásának folyamatát, és tágítva a kört, az egész idetartozó történeti folyamatot igen elmélyülten vizsgálja. A tanulmányozás szempontjai és még inkább a megfigyelt jelenségek nagyon változatosak. Mint stílustörténész, némileg érthető önzéssel mind-ebből a folyamatok egyik részének, a legtöbb dolgozatban elhanyagolt stílusnak a fejlődéséről mondott részleteket emelném ki. Kevés olyan irodalomtörténeti monográfiát ismerünk, amely ilyen mértékben foglalkozik stiláris jelenségekkel. És ez – bármennyire is furcsán hangzik – épp egy Reviczky-monográfiában látszik fölöslegesnek, hisz Komlós Aladár és Mezei József munkáiból eddig is sokat – minden esetre jóval többet, mint más írók esetében – tudunk arról, hogy lényegében mi Reviczky stílustörténeti helye.

Széles Klára azonban új mozzanatokra, még nem tárgyalt összefüggésekre hívja fel a figyelmet, és a már fentebb említett módszerbeli újdonságok következtében sok mindent sikerül más megvilágításba helyeznie. Így például, bár először némileg meglepett, és ha nem is volt mindenütt teljesen meggyőző, mégis úgy érzem, a szerző végül elfogadhatóvá tudta tenni azt az észrevételt, hogy közvetlen kapcsolat mutatható ki Reviczky és az almanach-líra között, és hogy ezen át a szentimentalizmus közvetett hatását is feltételezhetjük. És elfogadható az is, aminek néha épp az ellenkezőjét állítottuk, hogy

Reviczky végeredményben „formaörző”, hisz valóban a hagyományos formákat veszi át és viszi tovább, és csak ezen belül figyelhetni meg, hogy hogyan újít a versforma lazításával. Végül ugyancsak stílustörténeti szempontból külön nagy érdeme a szerzőnek, hogy több oldalról is megközelítve, kitért a retorikus formák jelentőségének a tárgyalására. A századvég átmeneti jellegű költői stílusában megerősödtek a retorikus formák. Erről mint sajátos jelenségről a szakirodalomban alig esik szó. Széles Klára vizsgálódásai körébe vonja. Igaz, inkább retorikus költői szerepről vagy a dikció ünnepélyességéről beszél, kevésbé magukról a retorikus kifejezési formákról és főleg ezek akkori stílustörténeti szerepéről, mégis megállapításai egy nagyon fontos fejlődéstörténeti mozzanatra hívják fel a figyelmet.

A könyv minden más stílustörténetre vonatkozó részlete beleegyeződik a szerzőtől meg-rajzolt általános fejlődési folyamatba. Emiatt nincs miért külön részleteznünk őket.

5. Széles Klára Reviczky-kötete új szempontú irodalomtörténeti monográfiát képvisel. Ebben áll elméleti jelentősége, ebből fakad kísérleti jellege. De maga az ezen az új alapon bemutatott Reviczky-kép is – a más megvilágítás miatt – sok újat tartalmaz. Nagy érdeme a szerzőnek az is, hogy a módszertani újjal nem hivatkozik, hanem mintegy elrejtí, beleépíti a kötet szerves egészébe. És mindig csak annyit hasznosít az újból, amennyi a tárgyalás szempontjából releváns. Mindezzel követésre méltó jó példát mutat.

Szabó Zoltán

RÓNAY LÁSZLÓ: HŰSÉGES SÁFÁROK

Bp. 1975. Szépirodalmi K. 481 l.

A *Hűséges sáfárok* a hűség könyve. Leg-nagyobb erénye a következetesség. Ez *Az ezüstkor nemzedéke* és a *Thurzó Gábor* monográfia után megjelenő tanulmánykötet változatlanul a *Nyugat* harmadik nemzedékének útját és alkotóit vizsgálja. A portrék és pályaképek nagyrészt az *Apolló*, a *Horatius Noster*, az *Argonauták* lírikusait, valamint a Vajda János Társaság és a *Korunk* antológiáiban induló íróit mutatja be.

A szerző a tanulmányokat három fejezetre osztotta. A *Kortárs Héroszok* címűben azoknak az íróknak a portréit találjuk, akik „vitathatat-

lanul irodalomtörténeti mértékkel mérhető teljesítménnyel gazdagították irodalmunkat.” A *Két távoli bolygó* című kisebb egység a legjelentősebb újkatolikus költőkkel, Sík Sándorral és Harsányi Lajossal foglalkozik. Végül, a *Perben a halhatatlanságért* című fejezet a harmadik nemzedék nagyrészt még ma is élő tagjait fogja össze. E hármias beosztás meglehetősen önkényes, mégis a kötet egyik pozitívuma arányos szerkesztése. A portrékat annak a két folyóiratnak a vizsgálata fogja közre, melyek a tárgyalt alkotók műhelyei is voltak. A kötet a *Magyar Csillag* ismertetésével